

Osmanlı Devleti'nde Jandarma Teşkilatı Kurulmasının Gündeme İlk Defa Gelişi (1839)

The First Discussion in the Ottoman Empire on the
Establishment of a Gendarmerie Organization (1839)

Ahmet ÖZCAN*

Öz

Bu makalede Osmanlı devletinde jandarma teşkilatı kurulma fikrini ilk defa gündeme getiren bir lâyiha ve bu lâyiha üzerine görüşmeleri içeren belgeler ele alınacaktır. Tanzimat'ın ilanından kısa bir süre öncesiyile tarihlenmiş lâyihayı da içeren bu belgeler Osmanlı jandarmasının kuruluş tarihiyle ilgili şimdikiye kadar fark edilmemiş orijinal bilgileri vermesi bakımından önemlidir. Asâkir-i Mansure Feriklerinden Namık Paşa tarafından yazılan lâyiha Avrupa ülkelerinde bulunan jandarma teşkilatı, bu teşkilatın Osmanlı Devleti'nde kurulmasının getireceği faydalar, nasıl ve nerelerde kurulması gerektiği üzerine şekillenmiştir. Lâyihada yazılanlar ve ardından dönemin idari mekanizmasını oluşturan meclislerinin lâyiha hakkındaki yorumlarından hareketle akademik anlamda ciddi olarak ele alınmamış olan jandarma tarihinin en azından kuruluş aşamasıyla ilgili bazı problemleri çözülebilir. Osmanlı Devleti'nde yeni kolluk teşkilatı olarak jandarmanın tercih sebebi, jandarma teşkilatı kurulmasından dolayı doğabilecek sıkıntuların neler olduğu, neden jandarma değil de zaptiye adının verildiği gibi soruların cevapları bu problemlerin çözümünü kolaylaştıracaktır.

Anahtar kelimeler: jandarma, Namık Paşa, Lâyiha, iç güvenlik, kolluk, zaptiye

Abstract

In this article, a memorandum that proposed the idea of establishing a gendarmerie organization for the first time will be discussed alongside the documents about the discussions on this memorandum. The memorandum and the accompanying documents, dated to a time just before the declaration of the

* Yrd. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

Tanzimat, are important for providing hitherto unnoticed information on the date of the foundation of the Ottoman gendarmerie. The memorandum, penned by one of the generals of the Asakir-i Mansure army, Namık Paşa, discusses the gendarmerie organization in European countries, the benefits of establishing a similar organization in the Ottoman State, and issues regarding how and in which localities this organization must be set up. Studying the contents of the memorandum and the discussions about it at the councils that formed the administrative apparatus of the period may help address certain problems of the history of the Ottoman gendarmerie, which has not been investigated rigorously from an academic perspective, at least those pertaining to the establishment phase. Answers to questions such as the reason for the preference of the gendarmerie as a new security force in the Ottoman State, the difficulties that might arise due to the establishment of gendarmerie, and why the organization was called Zaptiye rather than Gendarmerie, will help solve these problems.

Keywords: jandarma, gendarmerie in the Ottoman State, Namık Paşa, memorandum, layiha, internal security, zaptiye

Akademik tarih çalışmalarında pek ilgi görmeyen¹ jandarma ve polis gibi genel kolluk kuvvetleri hakkında araştırma yapmak isteyenler, el değmemiş binlerce arşiv belgesi ve bu konuda meslek mensuplarının yazmış olduğu az sayıda kitapla karşılaşır. Türkiye'deki genel kolluk kurumlarının temeli olarak "zaptiye teşkilatı" alındığında bu konuda işlenmemiş belgelerin sayısı daha da artar. Akademik araştırmalardaki ilgisizlikten kaynaklanan boşluk, daha çok meslek okullarının ders kitabı ihtiyacı düşünülerek meslek mensupları tarafından hazırlanan yayınlarla doldurulmuştur.² Ayrıca kurumsal süreli ve hizmet içi yayınlar vasıtasıyla jandarma ve polis tarihi hakkında yazılar yayımlanmıştır.³ Bu tür yayınlarda simgesel olarak ihtiyaç duyulduğu gibi anma ve tören pratiklerinde de

¹ Bu konuda genel bir değerlendirme için bkz. Nadir Özbek, "Tarih Yazıcılığında Güvenlik Kurum ve Pratiklerine İlişkin Bir Değerlendirme", *Jandarma ve Polis-Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, Derleyenler: Noemi Levy -Nadir Özbek-Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009, s.1-19.

² Mesela Emniyet Genel Müdürlüğü'nün yine kendi mensupları tarafından hazırlanmış kitapları jandarma ve polis tarihi üzerine temel eserler olmuştur. Bkz. *Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi* (Ankara 1946) adlı eser Emniyet Genel Müdürlüğü'nün bir numaralı yayınıdır. Yazarı Hikmet Tongur bu kurumun arşiv müdürü ve polis enstitüsü öğretmenlerindendir. Zabıta tarihiyle ilgili diğer temel eserler şunlardır. Hikmet Tongur, *Türkiye'de İlk Zaptiyeler*, Ankara 1948; Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta: Tarihi, Gelişim ve Bugünkü Durum*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1947; Derviş Okçabol, *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi*, Ankara 1940.

³ Mesela bkz. "Jandarmamızın Mazisi ve Geçirdiği Safahat-ı Islâhiye ve Tensîkiye", *Jandarma Mecmuası*, 1 Kanun-ı sani 341, sayı 1, s.2-15; *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunun 700. Yılında Jandarma Genel Komutanlığı*, Jandarma Okullar Komutanlığı, Beytepe, Ankara.; *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi, Asayiş ve Kolluk Tarihi İçerisinde Türk Jandarma Teşkilatı 1-2*, Jandarma Genel Komutanlığı Ankara 2002, s.150.

gerekliliği olan teşkilatların kuruluşuna düşürülecek tarih genellikle problemli olmuştur. Mesela jandarma teşkilatı dünden bugüne sürekli değiştirdiği kuruluş tarihini nihai olarak 14 Haziran 1839 yılına kadar geri götürmüştür. Burada “14 Haziran”, 14 Haziran 1869 yılında yayımlanmış olan Asâkir-i Zaptiye Nizâmnamesi'ne referansla bulunmuştur.⁴ Yani kuruluş için belirlenen ay ve gün bu nizâmnamenin yayın tarihiyle ilişkilidir. Yıl olarak 1839'un kabûlü Jandarma Genel Komutanlığı tarafından yayımlanan bazı çalışmalardan anlaşıldığı üzere Osmanlı arşivi kayıtlarında jandarma teşkilatının ilk yıllarına dair Tanzimat'ın ilanına yakın tarihlenen bazı belgelerin olduğu şeklindeki bir bilgiye dayanmaktadır. Türkiye jandarmasının kuruluş tarihini 1839 yılına kadar geriye götürmesinde, bu belgelerin varlığı etkili olmuştur, fakat belgeler konusunda somut bir örnek gösterilmemiştir.⁵ Bu bilgiden hareketle Osmanlı arşivinde jandarma üzerine yaptığımız katalog taramasında hemen Tanzimat'ın ilanı sonrasında jandarma tabiri geçen bazı belge kayıtlarına rastladık, fakat belgelerin içeriğine bakıldığında jandarma yerine “zaptiye” tabirinin kullanılmış olduğu fark edilmektedir.⁶ Muhtemelen tasnif sırasında zaptiye belgeleri jandarma dosyalarıyla ilişkilendirilmiş ve kataloglamayı yapanlar bu şekilde kayıt düşmüştü. Jandarmanın temeli olarak zaptiye teşkilatı ve kuruluş tarihi olarak da Tanzimat'ın ilanı sonrasında odaklanmış olmamız 1839 öncesinde jandarma adının kayıtlarda geçebileceğini düşündürmemiştir.⁷ Arşiv kataloglarında Tanzimat dönemi öncesinde zaptiye ve jandarma tabirlerinin geçip geçmediğine baktığımızda yedi adet belgenin jandarmayla ilgili olduğunu tespit ettik ve belgeleri kontrol ettiğimizde bunların en azından dört adedinde jandarma tabirinin kullanıldığı, diğer ikisinin de bu belgelerle ilişkili olduğu anlaşılıyordu.⁸ Daha önemlisi belgeler Osmanlı Devleti'nde jandarma teşkilatı kurulması üzerine yazılmış bir lâyiha etrafında oluşmuştu. Asâkir-i Mansûre feriklerinden Namık Paşa'nın sunduğu bu lâyiha

⁴ Bu nizâmname için bkz. *Düstur*, 1.Tertip, Matbaa-i Amire 1289, s.728–733. Ayrıca Türk Tarih Kurumu tarih çevirme kılavuzu dikkate alındığında bu tarih 14 Haziran değil 13 Hazirandır.

⁵ *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi...*, s.150.

⁶ Örnek olarak bkz. BOA, *Cevdet*, *Zaptiye*, no; 79–3903, 01/C/1257; no: 42–2082, 29/C/1255;no: 25–1224,13/Ş/1256; no: 81–4008, 10/R/1263;MVL, no:33–4, 03/R/1259.

⁷ *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi* adlı eserde jandarma adı geçen belgelerle ilgili şu bilgi verilmiştir. “1969 yılında jandarma genel komutanlığınca, Batı Jandarma Bölge Komutanlığına, jandarmanın gerçek kuruluş yılını tespit için emir verilmiş, adı geçen komutanlık, jandarmanın Gülhane Hattı Hümayunundan (1839) sonra teşkil olduğunu devlet arşivinde bulunan bazı belgelerin tetkikinden anlaşıldığını, müteakip yıllarda da (1840,1841...)da muhtelif jandarma tayin kararnamelelerine rastlandığını bildirmiştir.” Bu bilgi üzerine yapılan yorumla jandarmanın kuruluş tarihi olarak 1839 yılı kabul edilmiştir. s.150

⁸ BOA, *HAT*, nr:1245- 48327;48327 -A, C, 29 Z 1254; 48327 B, 29/Z/1241; *HAT*, nr:1252-48386, 29/Z/1254;nr:1252–48386, B,C.

Tanzimat'ın ilanı öncesi tarihlidir. Her ne kadar arşiv tasnifinde lâyiha ile ilgili tarihlendirme 29 Z 1241(4 Ağustos 1826) gibi erken bir tarihi işaret etse de bu tarih hatalı olmalıdır. Henüz Asâkir-i Mansûre'nin teşekkül etmediği dolayısıyla ferik rütbesinin olmadığı bir zamanla tarihlenmesi mümkün değildir. Hatta birbiriyle ilişkili olduğu anlaşılan yedi adet belgenin lâyiha hariç aynı tarihlendirme içerisinde olması da ilginçtir. Bu belgelerin hepsinde 29 Zilhicce 1254 (15 Mart 1839) tarihi bulunmaktadır. Lâyihanın üzerinde yazan 1241 tarihinin doğrusu 1254 (1839) olmalıdır. Bir gün içerisinde lâyiha üzerinde bütün görüşmelerin yapılması ve uygulamaya geçilmesi de tuhaf görünmektedir. Eğer bu tarihlendirme doğruysa en azından lâyiha ile ilgili olarak doğru kabul edilebilir ki bu da hemen Tanzimat'ın ilanı öncesine rastlamaktadır. Bu bilgi de jandarma tarzında yeni bir iç güvenlik teşkilatı kurma teşebbüsünün Tanzimat Fermanı'nın ilanından önce Tanzimat'a hazırlık çerçevesinde ele alındığını gösterir.

Bu çalışmada yukarıda bahsi geçen Namık Paşa'nın lâyihası ve ardından dönemin meclislerindeki görüşmeleri içeren belgelerin sunduğu bilgi temel kaynak olarak kullanılarak, iç güvenliğin sağlanmasında jandarma tarzı bir kolluk kuvveti kurmak düşüncesinin Osmanlı Devleti'nin gündemine ilk defa girişi ve Osmanlı jandarmasının tarihine dair bazı soruların cevapları verilmeye çalışılacaktır. Osmanlı Devleti'nin jandarmayı kolluk kuvveti olarak tercih nedeni, jandarma teşkilatı kurulması sırasında karşılaşılabilecek sıkıntılarla ilgili endişelerin ne olduğu, bunların yanı sıra neden jandarma adı değil de zaptiye adı verildi? Şeklindeki sorularımıza bulacağımız cevaplarla akademik anlamda ciddi olarak ele alınmamış olan jandarma tarihine katkıda bulunmak hedeflenmektedir. Bu soruların cevabına geçmeden önce genel hatlarıyla jandarmanın ortaya çıkışı ve Osmanlı tarihinde jandarma tarzı örgütlenmenin ilk örneği olan zaptiye teşkilatının kurulmasına giden süreçten kısaca bahsedilecektir.

Jandarmanın Tarihi Temelleri

Fransız devriminin ardından ortaya çıkan jandarma Fransa merkezli olmak üzere 19. Yüzyılda Avrupa devletlerinin birçoğunda kurulduğu gibi zamanla Avrupa dışındaki ülkelere de yayılmış askeri statülü bir kolluk kuvvetidir. Fransa'da devrimden önce genel kolluk hizmetini yürüten "marechausse" adlı içgüvenlik kurumu devrimden hemen sonra yeniden düzenlenerek Fransız ulusal jandarmasına dönüştürülmüştü. 19.yüzyılın ilk yarısına kadar olan süreçte Prusya, Rusya, İtalya, Avusturya-Macaristan gibi Avrupa'nın diğer ülkelerinde de jandarma teşkilatı kuruldu.⁹ Namık Paşa'nın

⁹ Nadir Özbek, "Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876-1908)" *Türkiye'de Ordu, Devlet Ve Güvenlik Siyaseti*, Derleyenler: Evren Balta Paker-İsmet Akça, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.53; Mehmet Soyutürk, "Modern Devlet ve Güvenlik: Fransa, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda

lâyhısına yansıdığı şekliyle işlevi her ülkede benzer olan jandarmanın tâbi olduğu kanun ve nizâmmeler ülkeden ülkeye farklılık göstermiştir. Bu farklılık isimlerde de görülebilir. Mesela Prusya jandarması “feldgendarmerie” İtalyan jandarması “carabinieri” ismiyle bilinmektedir. Jandarma çıkış itibarıyla Fransa merkezli olduğuna göre köklerini Fransa tarihinin derinliklerinde aramak doğru bir yol gibi görünse de her ülkenin modern jandarmasına tarihi arka plan olabilecek geleneksel bir asayiş zabıtası mevcut olmuştur. Fransız jandarmasının köklerini 14.yüzyılda görünen bir zabıta teşkilatına indirmek¹⁰ ne kadar doğruysa, Osmanlı jandarması için de Göktürk dönemine kadar geriye giden bir tarihi zamanda içinde jandarmaya nasıl dönüştüğüne dair kronoloji esaslı bir dönüşüm çizgisi oluşturmak mümkündür. Nitekim daha önce bahsi geçen genel kolluk tarihine ait meslek mensuplarının yazdığı eserlerde bu türden örnekler rastlanabilir. Bu eserlerde en eski dönemlerden itibaren iç güvenlikten sorumlu kurum ve görevlilere dair bilgi verilerek jandarmaya doğru ilerleyen bir gelişme anlatısı dikkat çeker.¹¹ Bunların içinde Jandarma kelimesinin kökeni üzerine basit bir etimolojiyle jandarma “candar” kelimesinden geldiğine dair yorumlar olduğu gibi¹² Osmanlı devletinde henüz bir askeri kuvvet oluşmadan asayiş zabıtasının oluştuğuna dair iddialara da rastlanılabilir.¹³ Jandarma tarzı birlikler Avrupa’da görünmeye başladıktan kısa bir süre sonra Osmanlı topraklarında önce zaptiye adıyla teşkilatlanmış ardından “asâkir-i zabtiye” şeklinde yeniden düzenlenmiş ve daha sonra jandarmaya dönüşmüştür.

Osmanlı Devleti’nin iç güvenlikle ilgili kurumları hakkında yazılmış az sayıda çalışmada bu kurumların kendilerinin güvenlik problemi haline gelmelerinin nedeni üzerinde fazla durulmamış, Osmanlı belgelerinin bu konudaki resmi söylemi kabul edilmiştir. Kuramsal çerçevesi ağırlık kazanan bazı eserlerde olguların yeterince ele alınmadığı bir zemin üzerine oturtulmuştur. Resmi söylem mevcut kurumların görevlerini yapmadıkları gibi ahaliye sürekli rahatsızlık vermelerini vurgularken, devletin taşraya hâkimiyetinin önünde de önemli bir engel olarak durmaları üzerine şekillenmiştir. Geçmişten beri yapılmak istenilen ıslâh denemelerinin istenilen neticeyi vermemesi, uzun zamandır devletin bütün kurumları için

Jandarma Teşkilatı”, *History Studies, International Journal of History*, volume 4, Issue 2, July 2012. www.historystudies.net, s.306.

¹⁰ Jean-Noel Luc, “Fransız Jandarma Teşkilatının Tarihi Hakkındaki Araştırmaların Gelişimi”, çeviren: Emre Öktem, Noemi Levy-Nadir Özbek-Alexandre Toumarkine, *a.g.e.*, s.20

¹¹ Bkz. Alyot, *a.g.e.*; Tongur, *Türkiye’de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin Gelişimi...*

¹² *Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi*, Cilt 1, s.149.

¹³ Talat, *Jandarma Teşkilât ve Vezâif Nizâmnamesi Şerhi*, Jandarma Matbaası 1338, mukaddime sayfası.

süregelen Avrupâî tarzda yeni nizâm arayışı ve bu süreçte iddialı bir şekilde ortaya çıkan Tanzimat reformlarının atmosferi Osmanlı devlet adamlarına yeni bir fırsat vermiştir. Bu anlamda Yeniçeri Ocağının ıslâh olmaz yapısı karşısında radikal bir reformu deneyen devlet, iç güvenlik konusunda ise radikal reform yerine mevcut unsurları yeni kurumlara dâhil ederek dönüştürmek istemesiyle geleneği devam ettirmiştir. Reform süreci devletin bütün müesseselerine yansıdığı şekliyle Batı'nın model alındığı bir zeminde gerçekleşmiştir. Osmanlı devletinde jandarma teşkilatının ilk gündeme gelişinden yaklaşık yüz yıl sonra bir jandarma dergisinde yayımlanan yazı da, Avrupâî sistemi kabul eden bütün devletlerin jandarma teşkilatı kurmasının bir mecburiyet olduğu şu şekilde ifade edilmişti: “*Jandarma tamamıyla Avrupâî bir müessesedir. Garp usûl-i idare-i hükümetini kabul eden devletler ilk iş olarak Avrupa sisteminde jandarma teşkilâtı vücuda getirmeğe mecbur olmuşlardır*” Bu cümlelerin arkasından Japonya ve İran'ın da jandarma teşkilatı kurduğu örneği verilmiştir.¹⁴ Avrupa tarzını bir mecburiyet olarak gösteren bu ifadeler Tanzimat bürokratinin da rahatlıkla savunabileceği türdendir.

Osmanlı tarihinde İç güvenlik düzenlemelerinde geleneksel kurumları ıslâh etmek veya yenisini ihdâs etmek düşüncesi III. Selim Devrine kadar uzanır. III. Selim iç güvenliğin de Nizâm-i Cedit reformları çerçevesinde yeniden düzenlenmesine çalışmıştı. Bunun için Nizâm-ı Cedit askeri özellikle Anadolu'da güvenlik hizmetinden de sorumlu tutulmuştu. III. Selim'in tahtan indirilmesiyle dağıtılan Nizâm-ı Cedit askerinin bu görevi sona erdi. Yeni askerle güvenliği sağlamaya çalışmasının yanı sıra III. Selim, vali ve mutasarrıfların besledikleri “kapu halkı”nın o günkü şartlar içinde tamamıyla ortadan kaldırılma imkânı olmadığından bu unsurları işe yarar hale getirmeyi denedi. Mesela yerel idarecilerin maiyetindeki “Delil” adı verilen ve güvenliğin sağlanmasından sorumlu kuvvetin ıslâhı mümkün olmadığı için bu unsurun güvenlik sorunu haline gelmesinin de önüne geçilememişti. Delil teşkilatı, hakkında uzun süredir süren şikâyetlere rağmen ancak 1829 yılında ortadan kaldırılabilirdi.¹⁵

1826'da Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra oluşturulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye adlı nizâmî ordu iç güvenliğin denetimiyle ilgili görevler de üstlenmişti. Bu dönemde bazı ayaklanmaların bastırılmasında düzenli askerlerin başarılı oldukları görülmüştü, fakat eşkıyalık, hırsızlık, soygunculuk olaylarının önü bir türlü önü alnamıyordu. Redif teşkilatı kurulunca, bu askerlere rahatsızlık veren olayların önlenmesi görevinin yanı

¹⁴ *Jandarma Mecmuası*, a.g.m, s. 16.

¹⁵ Musa Çadırcı, “Tanzimat’ın İlanı Sırasında Anadolu’da İç güvenlik”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 24, s.46: Bkz. Tongur, a.g.e., s. 85-88,123

sıra, önemli kavşak ve derbentlerin muhafazası da verilmişti. Ayrıca şehir merkezlerinde devriye gezmek suretiyle denetim sağlıyorlardı. Hükümetin kendi düzenli kurumlarıyla güvenliği sağlamaya çalışmasının yanı sıra, asayiş hizmetlerine halk da dâhil olmuş ve kendi güvenlikleri için önlem almışlardı.¹⁶ Zaptiye teşkilatının kurulmasıyla birlikte Nizâm-ı Cedit devrinden beri düzenli ordunun da dâhil edilmek istendiği asayiş hizmetleri, doğrudan bu hizmetten sorumlu olacak ve düzenli olacağı umulan askeri güce havale edilecekti.¹⁷

Namık Paşa'nın Jandarmaya Dair Lâyihası¹⁸

Namık Paşa'nın lâyihası, bütün kurumlarıyla modernizasyon sürecini yaşayan Osmanlı Devleti, iç güvenliğin sağlanmasında yıllardır karşılaştığı ve genel kolluğu oluşturan mevcut unsurlarla bir türlü başa çıkamadığı problemlerini ve ilgili kurumlarını, Tanzimat-ı Hayriye çerçevesinde yeniden ele aldığı bir dönemde yazılmıştır.¹⁹ Devletin modern bir devlete dönüşümünü gösteren bu süreçte sosyal ve politik mücadelelerin en önemli alanlarından birini ordu ve güvenlik pratikleri içerir. Güvenlik pratiklerinin oluşumunda iktidarın yapısı, kurumları, yöneticiler, hâkim sınıfların çıkarları, devletin merkez ve çevre arasındaki ilişkileri, uluslar arası aktörler etkili olmuşlardır. İktidarın merkezileşmesi, yeniden yapılanmasında güvenlik pratikleri önemli rol oynamıştır.²⁰ Tanzimat-ı Hayriye adı verilerek başlatılan ve bir fermanla ilan edilen yeni düzenin kanuna yaptığı atıf, bundan sonraki dönemde kanunun muhatabı durumundaki halkla diyalogu en iyi şekilde sağlamak durumundaydı. Yeni nizâmın işlevsel olabilmesi her şeyden önce iddia edildiği gibi halkın mal ve can güvenliğinin sağlanması, hak ve hukukuna riayet edilmesiyle olabilirdi.²¹ Bu süreçteki beklentilerin pratikteki uygulayıcılarından biri, hatta güvenliğe yapılan vurgu dikkate

¹⁶ Çadırcı, *a.g.m.*, s.52; Tongur, *a.g.e.*, s. 121

¹⁷ Zaptiye teşkilatı hakkında bkz. Ali Sönmez, Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi (1845-1879), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005.

¹⁸ Bu başlık altında ele alınan kısım lâyihanın muhtevasına göre şekillenmiştir. Lâyiha için bkz. BOA, *HAT*, nr:1245-48327 B, 29/Z/1241(?-1254 olmalı).

¹⁹ Tanzimat Dönemi iç güvenliğin genel durumuyla ilgili bkz. Çadırcı, *a.g.m.*; Emre Satıcı, "Tanzimat Dönemi Bursa Eyaletinde İç Güvenliğin Sağlanmasına Yönelik Önlem ve Çabalar (1839-1867)", *OTAM*, Sayı 24, Ankara 2008, s.176-203.; Ali Sönmez, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında İç Güvenliğin Niteliği ve Uygulamaları Üzerine" *Askeri Tarih Araştırmaları*, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Şubat 2006, Sayı 7, s.43-53.

²⁰ İsmet Akça-Evren Balta Pakar, "Ordu, Devlet, Güvenlik Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye'de Ordu, Devlet Ve Güvenlik Siyaseti*, Derleyenler: Evren Balta Pakar-İsmet Akça, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.1.

²¹ Tanzimat Fermanı ve Tanzimat'ın bütün yönleriyle ele alındığı bir çalışma için bkz., *Tanzimat*, Editörler: Halil İncalcık-Mehmet Seyitdanlıoğlu Ankara 2011.

alındığında, en önemlisi olarak ortaya çıkan yeni kolluk gücü zaptiye teşkilatı kuruluşu için hazırlık yapılmadan fermanla birdenbire ortaya çıkmış olması düşünülemez.

Osmanlı Devleti eskiden beri özellikle askeri kurumların düzenlenmesi konusunda danışmanlara ihtiyaç duymuş ve lâyiha tarzı eserlere müracaat etmiştir.²² Bu bakımdan kurumlarını Batı modeli üzerine inşa etmeye çalışırken, iç güvenlik meselesini ele aldığı anda, Batı’da bunun nasıl organize edildiği hakkında bilgi edinmek için bir takım görevlendirmeler yapması veya raporlar istemesi devletin lâyiha geleneğiyle örtüşmektedir. Bununla beraber dönemin genel kolluğunun mevcut durumundan muzdarip olan Osmanlı Devleti için Batı’da iç güvenliğin hangi türden kurumlar tarafından sağlandığını bilmek istemesi tabiidir. Namık Paşa’nın lâyihasının bu ihtiyaçtan doğan istek üzerine hazırlandığını söyleyebiliriz. Lâyihada Namık Paşa’nın kimliğine dair ferik olmasının dışında bir bilgi olmasa da Avrupa’da gözlem yapabilecek nitelikleri sahip birisine işaret edilmiş olması bize Lâyiha sahibinin kimliğine dair ipucu vermektedir. O dönem için bu lâyihayı yazabilecek en uygun kişinin hariciye hizmetlerinin yanı sıra Harp Okulu’nun kuruluşunda rol alan ve daha sonra seraskerlik makamında da bulunan Mehmet Namık Paşa olduğunu söyleyebiliriz.²³ Namık Paşa’nın hâriciye tecrübesi de dikkate alınarak kendisinden böyle bir rapor istendi mi yoksa paşanın kendisi mi teklif olarak bu raporu sunduğu burada kullandığımız belgelerden anlaşılmamaktadır.

Namık Paşa’nın sunduğu lâyihada, jandarmayla mukayese edildiğinde daha sivil bir yapıyı ve nitelikli elemanı gerektiren polis gündeme gelmemiş yalnız jandarma dikkate alınmıştır.²⁴ Ayrıca hangi ülkenin jandarmasının örnek alınacağına dair bir bilgi verilmemiştir. Avrupa devletlerinin çoğunda iç güvenlikte jandarma adı verilen bir tür askerin varlığı ve bunların gördüğü hizmetten bahsedilmektedir. Oysa Osmanlı Devleti’nde Jandarma ve polis teşkilatı kurulmasında örnek alınan ülke olarak yaygın kanaat Fransa üzerinde odaklanır. Esasında bu kanaatin doğruluğunu en azından zaptiye teşkilatının ilk kurulduğu yıllarla ilgili olarak doğrulayacak veri yoktur. Hatta Miralay Muhlis Bey tarafından Prusya jandarma ve polis teşkilatı hakkında hazırlanan bir rapor, modern kolluk kuvveti kurulma aşamasında

²² Mesela III.Selim’e sunulan lâyihalar için bkz. Ergin Çağman, *III. Selim’e Sunulan Islahat Lâyihaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.

²³ Namık Paşa (1804–1892) hakkında bkz. Ahmet Nuri Sinaplı, *Şeyhül Vüzera, Serasker Mehmet Namık Paşa*, İstanbul 1987.

²⁴ II. Mahmut devrinde polis teşkilatı kurulmasıyla ilgili bir düşüncenin olduğu bilgisi için bkz. Ali Sönmez, “ Polis Meclisinin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845–1850), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 37, 2005, s.262.

model ülke olarak Prusya ihtimalini öne çıkarmaktadır. Askerî modernizasyonu Prusya örneğiyle gerçekleştiren bir ülkenin iç güvenlik organizasyonunda da bu ülkenin kurumlarını referans alması ihtimâl dâhilindedir.²⁵ Daha önce belirtildiği gibi Namık Paşa jandarma hakkında Avrupa devletlerinin bütünü üzerinden inceleme yapmış ve her ülkenin kendi jandarmasının farklı yönetmeliklere tabii olduğuna dikkat çekmiştir.²⁶ Lâyhada jandarmanın Avrupa'da ki görünümünün ardından Osmanlı devletinde jandarma tarzı bir teşkilatının nasıl kurulması gerektiğine dair açıklamalar vardır. Elli iki satırdan oluşan lâyihanın sonunda Dârü's-Şûrâ-yı Askerî'nin tasdik metni bulunmaktadır. Lâyiha ana çizgileriyle Avrupa Devletleri'nde jandarma teşkilatının genel görünümü, işlevi, Osmanlı ülkesinde bu teşkilatın kurulmasının getireceği faydaların ne olduğu ve hangi bölgelerde ne şekilde kurulması gerektiği konusunda teklifleri içermektedir. Son kısmında da kurulması durumunda yeni teşkilata verilmesi gereken isimler üzerinde durulmuştur. İsim teklifinden anlaşılan jandarma teşkili kabul edilse bile bu jandarma adıyla olmayacaktır.

Namık Paşa Avrupa jandarması hakkındaki gözlemlerinde ayrıntılı bilgi vermemiştir. Avrupa'daki herhangi bir devletin adını vermeden “*Avrupa devletlerinin kâffesinde jandarma tâbir olunur yani silâh adamı demek bir nevi askerleri vardır. Bu askerinin bir sınıfı piyade ve sınıf-ı diğeri süvâridir. Bunlar şehir ve sahra ve kasabât ve kura ve bi'l-cümle turuk ve maâbere ile derbendâtın zabt ve temîni için vülât maiyetlerinde müstahdemlerdir.*” şeklindeki ifadesiyle genel bir bakış açısını yansıtmış ve doğrudan bilgisini sunmuştur.

Avrupa devletlerinde bulunan mevcut jandarma askeri, lâyhada verilen bilgiye göre piyade ve süvari olmak üzere iki sınıftan oluşuyordu. Bu askerlerin görevleri şehir, kırsal alan, kasaba ve köylerle yollar ve

²⁵Noemi Levy, “Polislikle İlgili Bilgilerin Dolaşım Tarzları: Osmanlı Polisi İçin Fransız Modeli mi?”, Noemi Levy-Nadir Özbek-Alexandre Toumarkine, a.g.e., s.149. Levy’i 1845’te başlattığı süreçten itibaren polisi Fransız modeli üzerinden ele almış, fakat aşağıda verdiğimiz kaynak bu tespitin doğruluğunu tartışmaya açabilir. Bu konuda Miralay Muhlis Bey’in yazmış olduğu raporu dikkat alarak yazmış olduğumuz bir makale henüz yayınlanmamıştır. Miralay Muhlis Bey’in Prusya jandarma ve polisi üzerine hazırlamış olduğu bu rapor tarihsiz olsa da Zaptiye Müşiriyeti’nden önceki bir döneme tarihlenebileceğini tahmin ediyoruz. Bu rapor Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Yazmaları arasında 878/1 numarayla kayıtlıdır.; Ayrıca jandarmayı ele alan makalesinde Mehmet Soyutürk, Osmanlı jandarmasını Fransız modeline bağlıyor. Bkz. Soyutürk, a.g.m.

²⁶ Avrupa ülkelerinde ve Osmanlı Devleti’nde jandarma teşkilatının ortaya çıkışının mukayeseli olarak ele alındığı çalışma için bkz. Nadir Özbek, a.g.m. Ayrıca Özbek’in de belirttiği gibi 19.yüzyıl Avrupa ülkelerindeki jandarmayı konu alan en kapsamlı eser için bkz. Clive Emsley’in *Gendarmes and the State in Nineteenth-Century Europe*, Oxford 1999.

derbentlerin güvenliğini sağlamaktı. Burada jandarmanın güvenlik sağladığı yerler arasında şehirlerin de olduğu belirtilmiştir. Esas olarak kırsal alanın güvenliğinden sorumlu jandarmanın hangi ülkede şehirlerin güvenliğiyle ilgili bir vazifesi vardır bu belirtilmemiştir. Muhtemelen doğrudan şehir güvenliğiyle ilgili değil de komutanlık merkezlerinin şehirlerde bulunmasıyla ilgili olabilir. Bunun dışında Rusya’da olduğu gibi kamu binalarının korunmasında²⁷, hapisanelerde, polis teşkilatı bulunmayan veya yetersiz olan yerleşim birimlerinde jandarma görevlendirilmiş olmalıdır. Jandarma ve polisin yetersiz kaldığı durumlarda en yakındaki askeri birliklerden yardım isteniyordu.²⁸

Valilerin maiyetinde iç güvenlik hizmeti için bulunan jandarmalar işinin ehli adamlardan seçilmişti. Bunların elbise ve diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına özenle dikkat ediliyordu. Çünkü elbise sadece jandarma askerini diğerlerinden ayıran bir üniforma değildi. Onun ayrıca simgesel bir değeri vardı. Lâyihada bu anlamda açıklamalar olmasa da Fransız jandarmalarının üniforma düğmeleri ve sancaklarında yer alan “ kanuna kuvvet” ve “kanuna disiplin ve itaat “ ibareleri jandarmanın misyonunu simgeliyordu.²⁹ Alay, tabur ve bölük şeklinde teşkilatlandırılmış jandarmalar vilayet ve kazalara dağılmış olduklarından, bir bölgeye toplanmaları nadiren görüldüğünden idare ve irtibatları subayları vasıtasıyla oluyordu. Ülke genelinde eyalet, vilayet ve kazalarda takımlar halinde onbaşı ve çavuş kumandasında bulunuyorlardı.³⁰ Tek tip değil de çeşitli kanun ve talimatnamelere tabiiydiler. Okuma yazması olmayan, ordu alaylarında altı sene hizmette bulunmayanlar jandarma olamıyordu. Bununla beraber, belirli vasıflara sahip olmaları, yapmış oldukları hizmetlerde takdir görmeleri gibi özelliklerde aranıyordu. Ayrıca birtakım nizamnamelerde açıklandığı üzere her ordunun büyüklüğüne göre maiyetinde bu askerden bir alay, tabur veya bir bölük bulunuyordu. Buldukları ordularda duruma göre nakliye ve zahire getirilmesi, firar durumunda takip ve tutuklamak gibi hizmetleri vardı. Aynı zamanda ordunun yerleşmiş olduğu çevrede bulunan köy, geçit ve köprüler gibi yerlerin korunmasından sorumluydular. Her devlette jandarma

²⁷ Özbek, *a.g.m.*, s.54.

²⁸ Ulrich Bröckling, *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, çeviren: Veysel Atayman, İstanbul 2001, s.171.

²⁹ Jean-Noel Luc, *a.g.m.*, s.27.

³⁰ Mesela Fransız jandarması dört ile altı kişilik küçük gruplar halinde ülkenin bütününe yayılmışlardı.1850’den itibaren kanton başına bir tugay prensibi kabul edilmiş ve her kantonun ilçe merkezinde jandarma bulundurulmuştur. Arnaud-Dominique Houte, “ Üçüncü Cumhuriyet Döneminde Jandarmalık (1870-1914)”, çeviren: Özgür Sevgi Göral, Noemi Levy-Nadir Özbek-Alexandre Toumarkine, *a.g.e.*, s.173.

askerinin kanun ve kaideleri farklı olarak düzenlenmiş olsa da istihdamları benzer şekildeydi.

Lâyihanın Avrupa'daki jandarma hakkında bilgi verilen birinci kısmında bahsedilenler özetle yukarıdaki gibidir. Daha önce bahsedildiği gibi 19.yüzyıl başlarından itibaren Fransa kaynaklı olarak Avrupa'nın birçok devletinde kurulmuş ve gelişme aşamasındaki jandarmanın lâyiha metnine yansıyan şekliyle Osmanlı Devleti için oldukça cazip bir görünümü vardır. Nizâm altına girmiş bir askeri birliğin hem barış hem savaş dönemlerinde işlevsel bir niteliğe sahip olması aranan özelliklerdir. Ayrıca yukarıda bahsedilen özellikleriyle, Osmanlı Devleti'nde bu teşkilat kurulduğu takdirde o dönemde mevcut iç güvenliği sağlamakla görevli birbirinden farklı unsurların oluşturduğu karışıklığı ortadan kaldıracak, yerine kurulacak düzenli askerinin merkezden kontrolü mümkün olacaktı. Ordusunu bir dizi reformla Avrupaî tarzda nizâmî bir yapıya dönüştürmeye çalışan Osmanlı Devleti için bunu yapmak düzenli bir askeri organizasyonun örneği olarak Asâkir-i Mansûre tecrübesinin sağlayacağı kolaylıkla imkân dâhilinde ve uzun zamandır hayal edilen düzenli bir iç güvenlik örgütü oldukça idealdi.

Jandarma teşkilatı kurulması durumunda Osmanlı Devlet adamlarını tereddüt ettirecek şeylerden biri, jandarma mensubu olmak için aranan vasıflardaydı. Jandarma askerindeki aranan vasıflar orduya nefer olarak alınacaklarla mukayese edildiğinde niteliği daha fazla öne çıkarıyordu. Çünkü *“Bir kimesnenin okuyup yazması olmadıkça ve ordu alaylarında altı sene müddet hidmeti sebkât etmedikçe ve hadd-i zatında hüsn-i sülûk ile evsâf-ı memdûhesi malûm olmayınca bu askerinin alayına idhâl olamaz”* ifadesi jandarma olmak için gerekli şartların zorluğunu gösteriyordu. Bu şartlar Meclis-i Vâlâ'da *“Bend-i evvelde muharrer jandarma tabir olunan asâkirinin gayet ehl-i ırz ve edib ve okuyub yazmaları olmak...”*³¹ Şeklinde yer bulmuştu. Meclis-i Vâlâ'nın lâyihaya atfen ifade ettiği vasıflar Osmanlı sivil-asker devlet adamını imrendirecek nitelikte olsa da bu özellikte personeli bulmak ne Tanzimat devrinde ne sonraki yıllarda kolay olmayacaktır. Mesela 1846'da yayımlanan ilk zaptiye nizâmnamesinin dikkat çektiği hususlardan biri bu birlikte görev yapacak neferlerin *“ehl-i ırz”* olmalarıydı.³² Görüleceği üzere *“ırz ehli”* vurgusu sonraki yıllara da yansıtılacaktı. Okuryazarlık meselesiye yaygın bir mecburi eğitim sistemi olmayan Osmanlı ülkesinde lâyihanın yazıldığı dönemi takip eden yüzyılı aşkın bir zamanda toplumun genel problemi olmaya devam etmiştir. Zaptiye

³¹ BOA. HAT. nr. 1245-48327

³² Ali Sönmez, *“Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869)”*, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 25, sayı 39, s. 203.

teşkilatının jandarma adıyla yeniden yapılanmış olduğu yıllarda dâhil olmak üzere bu sıkıntı varlığını devam ettirmiş, bunun için jandarmaya alınacak neferlerin nitelikleri konusunda nizâmnâmeler okuryazarlık söz konusu olduğunda esnek tutulmuştur.³³

Namık Paşa lâyihasını yazarken bizzat jandarma teşkilatlarını yerinde mi inceledi yoksa nizâmnâme gibi yazılı kaynaklara mı bağlı kalarak hazırladı bilmek mümkün gözüküyor. Onun Avrupa jandarmasına dair gözlemiyle verdiği bilgiler nihayetinde dönemin Osmanlı devlet adamının Avrupa kurumlarına hayranlığıyla malûl olabilir. Esasında o devirde, henüz birçok ülkede yeni kurulmuş ve yapılanmaya çalışan jandarma teşkilatından beklenen işlevi yerine getirip getiremediği ve bu mesleğin mensubu olmak için lâyihada gösterilen şartlara pratikte ne derecede uyulduğu bilinmeye değer.

Avrupa’da jandarma askerinin polisiye hizmetlerinin yanı sıra orduyla bağlantılı hizmetleri de bulunuyordu. “...her bir ordunun cesametine göre bu askerden bir alay ya bir tabur yahud bir bölük ordu maiyetinde bulunub ol ordularda hasbe’i-icâb zahire ve araba celbi ve firarî vukuunda tâkib ve girift olmak hidmeti ve ol ordu mahallinin etrâf ve eknâfında kain turuk ve maâbire zarar ve hasar îsâlinden muhâfaza ve muhârese hidmetinde istihdam olunurlar.” Metinde geçen bu ifadeden anlaşıldığı üzere jandarmanın harp zamanında askeri bir güç olarak kullanımının dışında(,) bugünkü askeri inzibat benzeri bir vazifesi de bulunmaktadır. Askeri birliğin büyüklüğüne göre alay, tabur veya bölük şeklinde bulunduracağı jandarmanın, askeri inzibat vazifesiyle birlikte emrinde bulunduğu ordu için araba ve zahire bulmak gibi bazı destek hizmetleri de olduğu anlaşılıyor. Ayrıca mecburi askerlik hizmetinin doğurduğu en büyük sıkıntılardan biri firar olgusuydu. Avrupa ordularında firarî takibi ve yakalanması jandarmaya havale edilerek pratik bir çözüm sağlanmıştı. Böylece ordu birlikleri esas vazifelerinin dışında fazla mesai harcamalarını gerektirecek ve mevcut düzenlerini bozacak yükten bir parça kurtulmuş oluyorlardı.³⁴

Daha önce bahsettiğimiz Miralay Muhlis Bey’in Prusya jandarma ve polisine dair vermiş olduğu rapordan Prusya’da iki tür jandarma olduğu bunlardan birinin mülkî idarenin emrinde polisiye hizmetlerde, diğerinin ise bağlı oldukları ordu komutanının emrinde muhafızlık hizmetinde buldukları anlaşılmaktadır.³⁵ Dönemin Prusya’ında ordu komutanları hizmetinde bulunan jandarmaların yaptığı işin askeri inzibat vazifesi olduğu anlaşılıyor.

³³ Özbek, *a.g.m.*, s.62.

³⁴ Prusya ordusu ve firar olgusu için bkz. Ulrich Bröckling, *a.g.e.*, s.105-118.

³⁵ Miralay Muhlis Bey, *a.g.e.*, 2a

Tespit edebildiğimiz kadarıyla firarî takibi hariç Osmanlı jandarmasının askeri inzibatlığı gerektiren bir vazifesi bulunmuyordu.

Avrupa ülkelerindeki jandarma hakkında bilgi verdikten sonra Namık Paşa Osmanlı ülkesindeki mevcut durumu ortaya koymuştur. Ona göre vali, mütesellim ve voyvodalar³⁶ gibi mahalli yöneticilerin yanında istihdam edilen “kavvas, tüfenkci, kırbölükbaşı, sekban ve derbent bekçileri” gibi unsurların nizâm altına alınmış halleri jandarmanın Osmanlı devletindeki karşılığıydı. Bu değerlendirmeyi şöyle ifade etmiştir: “ *ve'l-hasıl bunlar memâlik-i mahrûse-i şâhânedede elyevm vülât-ı izâm ve mütesellimin ve voyvodağân yanlarında istihdâm olunmakda olan kavvas ve tüfenkci ve kırbölükbaşı ve sekbân ve derbendât bekçilerinin gördükleri kaffe-i hizmetlerinin nizâm ve rabt tahtına vaz olunarak rüyet ve tesviye eylemeklerinden ibaret idüğü vâzih ve aşikâr olduğu*” Jandarma ve bu ifade de adı geçen unsurlar arasında yaptıkları iş itibarıyla benzerlik kuran Namık Paşa, bu unsurların mevcut hallerini resmi söylem de sıkça rastlandığı üzere pek olumlu görmemişti. Çünkü bunlar her ne kadar ferik, mütesellim ve voyvodalar emrinde bulunup iaşeleri sağlanmış olsalar bile gezginci ve başıboşlardı. Vali veya diğer memurların azil ve tayinleri veya muharebeye gitmeleri durumunda yerlerine atanana bağlılık konusunda tereddüt ediyorlar ve kendilerine ihtiyaç duyulduğunda “delil” zümresi ve “tüfenkçilere” benzer şekilde bir işe yaramadıklarından serseri gibi köy ve kasabalarda gezdikleri biliniyordu.

Eski devirlerden beri mahalli idarecilerin maiyetinde bulunan ve “kapu halkı” da denilen adı geçen unsurlarla ilgili olumsuz kanaatlerin oluşumu uzun yılların birikiminin sonucudur. İsimleri değişse veya ortadan kaldırılsalar bile olumsuz örneklere malzeme olarak kullanılmaya devam etmişlerdir. Mesela daha önce bahsedildiği gibi kendisi bir suç odağı haline gelen “Delil Teşkilatı” 1829 yılında II. Mahmut tarafından kaldırılmış³⁷ olsa da hafızalarda bıraktığı iz, diğer unsurları onlara benzetecek kadar canlı olmalıdır. Osmanlı devletinde jandarma veya onun temelini oluşturan zaptiye kurumunun ortaya çıktığı yıllara bakıldığında lâyihada da belirtildiği gibi hizmetlerinden rahatsızlık duyulan iç güvenlikten sorumlu birçok unsur bulunmaktadır. Mevcut halleriyle bile rahatsızlık kaynağı olan bu unsurların ortadan kaldırılması yerine, bunların düzenli kuvvet olarak dönüştürülmesi teklif edilmektedir. Osmanlı reform sürecine bakıldığında merkezden uzaklaşıldıkça mevcut olanın verdiği rahatsızlıklara rağmen ortadan

³⁶ Voyvodalar ve iç güvenlik için bkz. Kemal Kaya, “19. Yüzyılda Anadolu’da İç güvenlik Sorunları ve Voyvodalar”, *OTAM*, Sayı 19, 2006, s.239-255.

³⁷ Bkz. Tongur, *a.g.e.*, s.85-88; Musa Çadırcı, *a.g.m.*, s. 46,49.

kaldırmak yerine ıslah veya yeni kurulacak teşkilata dâhil etme yolu seçilmişti. Tımarın kaldırılması sürecinde sipahiler zaptiye neferi olarak önemli bir kaynak olurken, aynı işlevi topçu, humbaracı, lağımcı ve süvari alaylarının modernizasyon sürecinde yeni ordunun oluşumuna asker sağlayarak görmüşlerdir. Bu bakımdan mevcut kolluk kuvvetlerinin jandarmaya dönüşerek geçirdiği olgunlaşma sürecini ordudaki gelişmelerle paralel olarak düşünmek gereklidir.³⁸

Avrupa jandarması ve Osmanlı Devleti'nde benzer görevi yapan unsurların mevcut durumunu açıklamasından sonra Namık Paşa, jandarma teşkilatının Osmanlı devletinde ne şekilde ve nerelerde kurulabileceği konusundaki tekliflerini sunmuştur. Ona göre Osmanlı jandarması her eyalette birer bölük süvari ve piyadeden oluşacak şekilde subay ve neferlerinin belirli vilayetlerde tertip olunmasıyla kurulabilirdi. Jandarma teşkilatı kurulmasını teklif ettiği yerler öncelikle Rumeli ve Anadolu bölgesindedir. Rumeli'nde, Edirne şehrinde müşir ferik ve mütesellim maiyetlerinde bulunmak üzere birinci bölük olarak bir bölük süvari ve piyade. İkinci bölük Silistre'de olmak üzere bir bölük süvari ve bir bölük piyade. Aynı şekilde üçüncü bölük Vidin ve Belgrat'tan, dördüncü bölük Bosna Eyaletinden, beşinci bölük Rumeli eyaletinden ve altıncı bölük elviye-i hamiseden tertip olunmalıydı. Bu şekilde bir teşkilatlanma yapılırsa Rumeli'nin kapsamış olduğu eyalet ve vilayetlerden altı bölükten ibaret bir alay süvari ve yine altı bölükten tertip edilmiş bir tabur piyade ortaya çıkacaktı. Aynı usul üzere Anadolu'nun birçok eyalet ve vilayetlerinden yedi bölük süvari ve yedi bölük piyade tedarik olunabilirdi. Biga, Midilli, Sakız, Kıbrıs gibi yerlerden bir bölük oluşturulabileceğini, böylece hiç olmaz ise Anadolu ve Rumeli'den on beş bölük piyade ve on beş bölük süvariden oluşan bir teşkilat kurulabileceğini düşünmüştü.

Bir bölük jandarmayla bir eyaletin kontrol edilmeyeceğini düşünen Namık Paşa, numune olarak tanzim edilecek bir bölük süvari ve bir bölük piyade askeri sayısının duruma göre arttırılabileceğini belirtmişti. Her eyaletin dâhilinde bulunan kazaların genişlik ve nüfuslarına göre mahalli yöneticilerin yanında bu askerden bulundurulacağından, bunların sayısı eyalet müşirleri vasıtasıyla voyvoda maiyetlerinde bulunanlardan ihtiyaca göre belirlenmeliydi. Ayrıca künye ve yoklama defterleri, giriş ve ayrılmaları Asâkir-i mansûre yoklamasına kayıt olunacak, herhangi bir problem durumunda tedip ve terbiyeleri subayları vasıtasıyla divan-ı harpte görülecekti. Bu durumda Dârü'-ş-şûrâ-yı Askerî'ye düşen tetkik ve diğer işlemler Asâkir-i Mansûre Kânunnâmesine uygun olarak ifa edilecekti.

³⁸ Tongur , *Türkiye'de İlk Zaptiyeler...*, s.1; . Mahmut Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, 2.cilt, 1325, Tıpkıbasım, Türk Tarihi Kurumu, Ankara 2010, s.9.

Namık Paşa'nın kurulmasını istediği jandarma bu haliyle büyük ölçüde askerî nitelikli olacaktı.

Daha önce belirtildiği gibi jandarma ordu hizmetlerinde de görevlendirileceğinden ihtiyaç durumunda bir ordu emrine girdiklerinde, emrine girdikleri ordu hizmetinde buldukları sürece tayinat ve erzakları nizâmî asker usulünde olduğu gibi verilmeliydi. Elbise ve aylıkları da merkezi hazineden karşılanacaktı. Bunların barış zamanında ve fırsat buldukça süvari ve piyade talimiyle meşgul olmaları ve harp fenninin öğrenimine özen göstermeleri gerekiyordu. Liyakat dereceleri ve kabiliyetlerinin bilinmesi için senede bir defa eyalet merkezinde toplanıp on, on beş gün ikamet edip beklemeliydiler.

Jandarmanın yukarıda bahsedildiği şekilde tertip ve tanzimi kabul edilirse bu usûl askere dair tercüme edilen muteber risalelere müracaat edilerek elbiseleri, silahlar ve iç hizmetleri düzenlenecekti. Düzenli ordu askerlerinden ordudan ayrıldıktan sonra isteyenlerin jandarma süvarisine veya piyadesine katılabilmelerine imkân tanınacaktı. Barış zamanında masrafsız birkaç alay olarak düşünülen jandarma, savaş sırasında işe yarar düzenli asker olarak kullanılabilirdi. Bu şekilde tertip ve tanzimi kabul edilecek Jandarma askeri zaman içerisinde beklentileri karşılayabilecek bir düzene girecekti. İlk aşamada sınırlı olacak asker sayısının ileride artacağı ümit ediliyordu.

Lâyihanın sonunda jandarma tabiri yerine Osmanlı devletinde kabûl görecek uygun bir isim bulunması konusuna değinilmiştir. Bunun için "hademe-i mansûre, seyyare-i mansûre veya "tevâbi-i manzûme" gibi verilen örnek isimler teklif edilmiş bunlardan birinin seçilebilir olduğu belirtilmiştir.

Dârü's-Şûrâ-yı Askerî'nin Lâyhaya Bakışı³⁹

Dârü's-şûrâ-yı Askerî üyelerine bu lâyihanın oldukça cazip geldiği ve benimsendiği tasdik metninden anlaşılıyor. Bu mecliste lâyiha benimsendiği gibi sunulan tekliflere ek olarak bazı eklemelerde bulunulmuştur. Jandarma teşkili kabul edilirse bunların süvarisinin silah, elbise ve eğer takımlarının süvari- i mansûre gibi olması isteniyordu. Diğer devletlerde jandarma süvarilerine bir çift tabanca ve kılıç verildiği belirtilirken, Osmanlı devletinde yapacakları işlere istinaden jandarma süvarilerine tabanca ve kılıcın yanı sıra bir de "filinta" verilmesinin gerekli olduğu belirtilmişti. Piyadeleri ise mansûre piyadesi usulünde tanzim edilmeliydi. Tüfeklerinin süngülü olması, piyade çavuşlarına verilen kılıcın jandarma piyadesine de

³⁹ Bu başlık altındaki kısmın muhtevası lâyihanın tasdik metnine göre şekillenmiştir. Daha önce belirtildiği bu metin lâyiha ile aynı belge içindedir. Bkz. BOA, *HAT*, nr:1245-48327 B.

verilmesi, elbiselerinin ise piyade-i asâkir-i muntazama-i şâhâne gibi olması teklif ediliyordu. Anadolu ve Rumeli’de kurulması düşünülen jandarmanın savaş ve barışa dönük iki işlevine bu metinde de dikkat çekilmişti. Barış ve savaş zamanında hizmet verecek jandarma teşkilatının önce on beş bölük süvari ve piyade olarak tanzim edilmesi daha sonra bu sayının artacağı konusunda lâyhada teklif edilenle hemfikir olunmuştur. Bu teşkilatın hazineye yeni bir yük getirmeyeceği, hâlâ vali hizmetlerinde bulunan “kavas, kırbölükbaşısı” ve benzeri taifeden istihdam olunan başıbozuk askerlerin etmiş oldukları masrafla idare edecekleri şu ifadeyle belirtilmişti. “*Mâliye-i hazîne-i celîliesinden masrafi icâb etmeyüb el-hâletü hâzihi vülât-ı izâm hizmetlerinde bulunan kavvas ve kırbölükbaşuları ve sair istihdam eyledikleri başıbozuk askeri idare edegeldikleri masârîfle asâkir-i muntazama-i mezkûre dahi idare olunacağından...*” Görüleceği üzere valiler tarafından istihdam edilen başıbozuk, kavvas ve sair askerinin üç yüz neferi jandarmaya dönüştürülüp bir bölük tertip edilse bu bölüğün aynı masrafla idare edilmesi mümkün olduğu düşünülmüştü. Ayrıca bir bölük jandarma başıbozuk takımının üç yüz neferine denk geleceği gibi onların yaptığı işi kusursuz olarak yapabilirlerdi.

Dârü’ş-şûrâ-yı Askerî de lâyiha benimsendikten sonra Namık Paşa’nın teklif ettiği isimlerin yerine “cünûd-ı adliye” isminin daha uygun olacağı beyan edilmiştir. Namık Paşa’nın teklif ettiği isimler jandarmayı daha çok asker niteliğini hatırlatacak şekilde nizâmi orduyla bağlantılıdır. Dârü’ş-şûrâ’nın asker anlamına gelen, fakat mevcut ordunun herhangi bir unsuru için kullanılmayan “cünûd” tabirini ileri sürmesi, jandarmanın diğer askerlerden farklı olduğunu göstermek açısından düşünülmüş olabilir. Ayrıca “adliye” tabirinin teklifini Tanzimat-ı Hayriye’nin neticesi olarak kurulacak bu kolluk teşkilatını, Tanzimat’ın adalet ve kanuna yaptığı atıfla birlikte düşünebiliriz.

Jandarma Askerlerine Verilecek Elbise, Silah, Aylık ve Diğer İhtiyaçların Karşlanması

Yukarıda verilen bilgiden anlaşılacağı üzere lâyhaya ek olarak Dârü’ş-şûrâ-yı Askerî kıyafet ve teşhizat konusunda Jandarmanın nizâmi ordunun süvari ve piyade askerlerinin ki gibi kıyafetler giymesini teklif etmiştir. Tasdik metninin dışında doğrudan jandarma askerinin kıyafet ve teşhizatıyla ilgili bilgi veren iki adet ayrı belge bulunmaktadır. Belgelerin birinde ayrıntılı bilgi yoktur. Jandarmanın barış zamanında ve ordu hizmetinde buldukları sırada masraflarının nasıl karşılanacağıyla ilgilidir. Bu belgede Jandarma askerlerinin aylık, silah, elbise ve tayinat gibi meseleleriyle ilgili masraflarının sulh zamanında valiler tarafından karşılanacağı belirtilmiştir. Jandarma askerleri ihtiyaç durumunda ordu hizmetine girdiklerinde,

hazırdaki yük ve binek hayvanları da yanlarında olmak üzere mevcut silah ve elbiseleriyle hizmet yerine geleceklerdi. Ordu hizmetinde buldukları sürede aylık ve erzakları hazineden karşılanacaktı. Ordu hizmeti sırasında eskiyen elbiseleri, yıpranan silahları ve hayvanlarıyla ilgili doğacak problemler de hazineden karşılanacaktı.⁴⁰

Diğer belgenin içinde her ne kadar jandarma adı geçmese de katalogta jandarmaya referansla kaydedilmiştir. Bu belgede Jandarmanın masrafları merkezi hazine ve mahalli kaynaklardan karşılanacak kısımlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Mahalli kaynakların sağlanmasında valiler ve ahali sorumlu tutulmuştur. Ayrıca jandarmanın kıyafet ve teçhizatlarıyla diğer ihtiyaçlarının neler olduğu ve bunlarla ilgili ödenmesi gereken bedel ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Bu belgeye göre jandarmaya her sene kışıkta dâhil olmak üzere bir kat elbise, beyaz pantolon ve fes için parası verilecekti. Elbisenin rengi konusunda bir bilgi olmasa da pantolon renginin beyaz olduğu anlaşılıyor. Mansûre piyadesinin de beyaz pantolon giydiği dikkate alındığında kıyafetin Dârü's-şûrâ-yı Askerîde teklif edildiği şekliyle düzenleneceği anlaşılmaktadır.⁴¹

Elbise haricinde jandarmalara iki senede bir yağmurluk, altı ayda bir çizme verilecekti. Palaska, süngü ve matara gibi teçhizatları bulunuyordu. Palaska ve süngülerin tamiri için üç senelik zaman belirlenmişti. Matara için ise dört senelik bir zaman verilmişti. Bu ihtiyaçların birkaç senede bir yenilenmesi veya tamiri gerekenleriyle ilgili verilecek ücretin yıllık pay üzerinden hesabı yapılmıştı. Bu belgede jandarmadaki rütbeler ve bunların ihtiyaçlarıyla ilgili verilecek ücretlerde belirlenmişti. Kolağası, yüzbaşı, kâtip, mülazım, binbaşı rütbeleri bulunuyordu. Alay seviyesinde ki bu birliğin kâtipler de dâhil olmak üzere yirmi kişiden oluşan rütbelisi bulunacaktı. İki kolağası on altı yüzbaşı ve mülazım ve iki kâtip. Bu yirmi zabitin yem masrafı hazine-i şâhânedan verilirken alayın hayvanları için gerekli yem ve saman vali ve ahali tarafından karşılanacaktı. Günlük ekmek ve tayinatları, koğuş mefruşatı, kandil ve yağları, hastane idaresi, nal ve mılh masrafları da vali ve ahali tarafında karşılanacaktı.⁴²

Lâyiha Üzerine Görüşler ve Uygulama⁴³

Dârü's-şûrâ-yı Askerî'nin teklif edilenler konusunda tereddüt etmediği ve bazı eklemelerle tasdik ettiği jandarma lâyihası Dârü's-şûrâ-yı Bâb-ı Âli

⁴⁰ BOA, *HAT*. 1252/48386 B.

⁴¹ Mansûre piyadesinin kıyafetini gösteren bir resim için bkz. Mahmut Şevket Paşa, *a.g.e.*

⁴² BOA, *HAT*. nr: 1252- 48386-C 29 Z 1254

⁴³ Bu başlıkla yazılanlar BOA, *HAT*. nr. 1245-48327, 48327-A numaralı belgelere göre şekillenmiştir.

ve Meclis-i Vâlâ gibi Tanzimat'ın ilanından kısa süre öncesinde kurulmuş olan diğer meclislerin onayına sunulmuştur. Bu meclisler de jandarma tarzı bir teşkilatın iç güvenliğin sağlanmasında faydalı olacağı konusunda hemfikir olmuşlar, fakat kurulması konusunda yaklaşımları temkinli olmuştur. Lâyiha ve Dârü's-şûrâ-yı Askerî'nin tasdik metninde jandarma kuruluşunda karşılaşılabilecek muhtemel sıkıntılar üzerinde durulmazken, diğer meclisler tereddüt noktalarını dile getirmiş ve sonuç olarak bu işin geçici olarak ertelenmesi yönünde kanaat belirtmişlerdir. Ertelenme sebebi birkaç noktada düğümlenmektedir. Hazineye ve ahaliye binecek mali yük bunlardan en dikkat çekici olanıdır. Dârü's-şûrâ-yı Askerî jandarma teşkilatı kurulmasında tıpkı lâyihada savunulduğu gibi mali açıdan hazineye ve ahaliye yeni bir yük gelmeyeceğini düşünüyordu. Yeni bir mali kaynağa ihtiyaç duymadan vali maiyetindeki unsurlar için sarf edilen masraf bu asker için kullanılabilecekti, fakat üst meclisler bu konuda endişeliydiler.

Dikkat çeken ikinci tereddüt noktası, daha öncede bahsedildiği gibi jandarmaya dönüştürülmesi düşünülen mahalli yönetici maiyetindeki unsurların sürekli olumsuzlukla ifade edilen mevcut halleridir. Çünkü iç güvenlikten sorumlu unsurların kendileri bir güvenlik problemi haline gelmişlerdi ve kolaylıkla tasfiye edilebilmeleri mümkün görünmüyordu. Üstelik bunlar mevcut halleriyle jandarma askeri yazıldıkları takdirde jandarma askerinden beklenilecek faydayı sağlayamazlardı.

Lâyiha ve hakkında yapılan yorumlarda görüldüğü üzere ahaliye ve hazineye yeni bir yük getirip getirmeyeceği konusunda büyük endişe taşınmasını gerektiren haklı sebepler, Tanzimat'ı hazırlayan ve Tanzimat'ın ilanıyla yürürlüğe konulacak düzenlemelerden kaynaklanıyordu. Tanzimat fermaniyle açıkça beyan edildiği üzere bütün Osmanlı tebaasının can, mal ırz ve namus güvenliği temin edilecekti. Adil yargılama sağlanacak, keyfi cezalandırmanın önüne geçilecek, askere alma, vergi gibi konularda adil davranılacaktı. Bütün bu taahhütlerin iddia olmasının ötesinde etkili şekilde uygulanması bekleniyordu. Bu taahhütlerin yerine getirilebilmesi ancak İç güvenliğin denetimiyle mümkün olabilirdi ve bunu yapabilecek bir kolluk kuvvetine ihtiyaç vardı. Tanzimat'a uygun kolluk kuvveti yenilikleri uygulayabilecek nitelikte olmalıydı. Jandarma bu anlamda cazip görünüyordu. Üstelik mevcut iç güvenlik unsurları nizâm altına alınacağı gibi mali anlamda yük getirmeyeceği konusu lâyihada açıkça yazılmıştı. Mevcut kolluğun jandarma askerine dönüştürülmesiyle düzensiz ve başıbozuk halleri disiplin altına alınabilecek, çok sayıda başıbozluğun yaptığı iş az sayıda jandarmayla yapılabilirdi. Bütün bunlar idealdi, fakat

uygulanması zordu. Tanzimat'ın uygulanması sırasında bazı bölgelerdeki tepkiler dikkate alındığında düzenli bir kolluğa duyulan ihtiyacın değeri daha iyi anlaşılır.⁴⁴

Lâyhada Jandarma usûlünde asker tertibine başlandıktan bir süre bu askerlerin sayısının artacağı belirtilmişti. Barış zamanında masrafsız birkaç alaydan oluşacak jandarmanın savaş zamanında da düzenli ordu gibi iş görmesi de bu askerın câzip yönlerindendi. Mesela Dârü's-şûrâ-yı Askerî'de jandarma askerine olumlu bakışın oluşmasında jandarmanın savaş ve barış zamanlarına yönelik iki işlevinin olmasının önemi vardı. Kendisi probleme dönüşen dönemin kolluğu bu sistemin kurulmasıyla düzenli asker konumuna geçecek, güvenlik meselesi çözülecek ayrıca barış zamanında olduğu kadar savaş zamanlarında da düzenli asker niteliğiyle orduya katkı sağlayacaktı. Jandarmanın bu özelliğine de olumlu bakan Meclis-i Vâlâ'ya göre mahalli idareciler maiyetinde bulunan başıbozuk durumundaki adamların bir nizâm altına alınması ülkenin menfaatine olacaktı, fakat güvenlik hizmetinde bulunan bu adamlardan mahalli idarecilerin maiyetindekilerin sayısı nedir ve ne kadar adama ihtiyaçları vardır, bu açıkça bilinmiyordu. Maiyetlerindeki adam sayısı ve güvenliğin sağlanabilmesi için gereken sayının ilgililerden sorulması ve gelecek cevaplar üzerine jandarma askeri tanziminin yeniden düşünülmesi gerektiği kararı erteleme sebeplerinden biri olmuştur.

Jandarmanın bir bölümünün savaş sırasında önemli işlevi olacağı, ama bir bölük askerın devlet işlerini göreceğinde yeterli olmayacağı beyan ediliyordu. Avrupa jandarmasıyla ilgili verilen bilgide orada Jandarma neferleri okuryazarlık, işbilirlik, ahlaki özellik ve liyakatleriyle takdir görmüşler arasından seçiliyordu. Bu seçim şartları Osmanlı Devleti'nde jandarmaya dönüştürülmesi düşünülen taifede bulunmayan özelliklerden olduğu gibi bu taife hakkındaki şikâyetleri besleyen zafiyetlerdendi. Bunların nizâmi asker arasından seçilmesi durumunda mevcut askerın noksanları dikkate alındığında uygun olmayacağı anlaşılıyordu. Endişelerden biri de bu askerın teşkilinde kullanılacak olan kavas, derbentçi ve saire gibilerin mevcut haliyle ahaliden uygunsuz paralar almakta olduğu(nun) bilinmesiydi. Bu asker her ne kadar nizâma girmiş olsa bile bu huylarını devam ettirme ihtimali bulunuyordu.

Bu arada Antalya Muhafızı Necip Paşa'nın redif ve jandarma tarzında asker toplamakla görevlendirildiği, fakat bunlardan oluşturulacak birliğin Mansûre ve halka mâli yük bindireceği anlaşılmıştı. Teke ve Hamid sancaklarında bu işe giriştiği anlaşılan Necip Paşa'nın bahsetmiş olduğu yeni bir masraf ahalinin kaldırabileceği türden değildi.

⁴⁴ Bkz. İnalçık-Seyitdanlıoğlu, *a.g.e.*

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere dönemin yönetim mekanizmasını oluşturan bütün meclisler lâyhada yazılanların faydalı olacağını kabul etmişler, fakat Dârü's-şûrâ-yı Askerî dışındakiler bunun uygulanmasında karşılaşılacak güçlükler nedeniyle layihaya temkinli yaklaşmışlar ve “ *şu der dest olan Tanzimat-ı Hayriyenin icrası sırasında bunun dahi usûl-i meriyyesine tatbiken tertib ve tesviyesine bakılmak üzere şimdilik tevkîk ve imhâliyle isti'lâmdan sarf-ı nazar kılınsun ve mazbata-i mezkûrenin bend-i sânisinde muharrer dört bölük asker maddesi için dahi işbu arzda beyân olunduğu vechle müşârün-ileyh Necip Paşa'ya baş vekâlet cânibinden tahrîr ve işâr olunmak üzere tanzîm ve icrasına ibtidâr olunsun*” şeklindeki ifadeyle jandarma teşkilatı kurulmasının bir müddet ertelenmesine karar vermişlerdir. Necip Paşa'nın tertip etmeye koyulduğu dört bölük askerinin ise Redif-i Mansûre usûlüne göre tanzim edilmesi istenmiştir. Bu istekte bulunulurken uyarı yine sık sık vurgulandığı gibi halka yeni mâli yük bindirilmemesidir.

Sonuç

Bu çalışmada ele aldığımız belgeler jandarma teşkilatının fiilen kurulmuş olduğunu göstermiyor, ama hemen Tanzimat'ın ilanı sonrasında ortaya çıkan zaptiye örgütünün teşkilatlanma çalışmaları ileriki yıllarda doğrudan jandarma adıyla kurulacak bir teşkilatın kurulmaya başlandığının işareti olarak değerlendirilebilir. Gerçi bu tespit yeni değildir, ama genel olarak kabul edilen bu bilginin belgelerle tespitidir. Ayrıca Tanzimat döneminde ortaya çıkan zaptiye isminin arka planı konusunda lâyihanın verdiği ipucu jandarma tarzı bir yapı oluşturulsa bile bunun adı jandarma olmayacağını göstermiştir. Bu tabirin Tanzimat'tan önce kullanıldığına dair sözlük ve belgelerde bir bilgi bulunmadığı düşünüldüğünde zaptiye teşkilatının jandarma olduğu ve yukarıda muhtevasını verdiğimiz belgelerdeki teklif ve endişeler dikkate alınarak örgütlenmeye başladığını söyleyebiliriz. Burada Osmanlı jandarmasının kuruluş tarihinin bilinmeyen tarafları ortaya çıkarılırken, bunun genel kolluk tarihi çalışmalarındaki eksikliğin ancak başlangıçla ilgili kısmına dair küçük bir katkı olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA**1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi**

Cevdet, *Zabtiye*, no: 79-3903, 01/C/1257; no: 42-2082, 29/C/1255; no: 25-1224, 13/Ş/1256; no: 81-4008, 10/R/1263; *MVL*, no: 33-4, 03/R/1259.

HAT, nr: 1245- 48327; 48327 -A, C, 29 Z 1254; 48327 B, 29/Z/1241; nr: 1252- 48386, 29/Z/1254; nr: 1252-48386, B,C.

2. Gazete ve Basılı Eserler

"Jandarmamızın Mâzisi ve Geçirdiği Safahât-ı Islâhiye ve Tensikiye", *Jandarma Mecmuası*, 1 Kanun-ı sâni 341, sayı 1, s.2-15.

3. Araştırma ve İncelemeler

AKÇA, İsmet- PAKER, Evren Balta, "Ordu, Devlet, Güvenlik Siyaseti Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkiye'de Ordu, Devlet Ve Güvenlik Siyaseti*, Derleyenler: Evren Balta Paker-İsmet Akça, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.1.

ALYOT, Halim, *Türkiye'de Zabta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1947.

BRÖKCLİNG, Ulrich, *Disiplin, Askeri İtaat Üretiminin Sosyolojisi ve Tarihi*, çeviren: Veysel Atayman, İstanbul 2001, s.171.

ÇADIRCI, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Anadolu'da İç güvenlik", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 24, s.46: Bkz. Tongur, a.g.e, s. 85-88,123.

ÇAĞMAN, Ergin, *III. Selim'e Sunulan Islahat Lâyhaları*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2010.

Düstur, 1.Tertip, Matbaa-i Amire 1289, s.728-733.

HOUTE, Arnaud-Dominique, "Üçüncü Cumhuriyet Döneminde Jandarmalık" (1870-1914), çeviren: Özgür Sevgi Göral, Noemi Levy-Nadir Özbek-Alexandre Toumarkine, İstanbul, s.173.

Jandarma Genel Komutanlığı Tarihi, Asayiş ve Kolluk Tarihi İçerisinde Türk Jandarma Teşkilatı 1-2, Jandarma Genel Komutanlığı Ankara 2002, s.150.

KAYA, Kemal, "19. Yüzyılda Anadolu'da İç güvenlik Sorunları ve Voyvodalar", *OTAM*, Sayı 19, 2006, s.239-255.

LEVY, Noemi "Polislikle İlgili Bilgilerin Dolaşım Tarzları: Osmanlı Polisi İçin Fransız Modeli mi?", Noemi Levy-Nadir Özbek-Alexandre Toumarkine, İstanbul

LUC, Jean-Noel, "Fransız Jandarma Teşkilatının Tarihi Hakkındaki araştırmaların Gelişimi", çeviren: Emre Öktem, Noemi Levy-Nadir Özbek-Alexandre Toumarkine, İstanbul 2009, s.20

Mahmut Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyesi*, 2.cilt, 1325, Tıpkıbasım, Türk Tarihi Kurumu, Ankara 2010, s.9.

- Miralay Muhlis Bey, *Prusya Devletinde İstihdam Olunan Jandarma Asâkirîyle Polisyaların Usûlü ve İcra Eyledikleri Hizmetin Beyânı*, Süleymaniye Kütüphanesi Hüsrev Paşa Yazmaları, Nr: 878/1.
- OKÇABOL, *Türk Zabıta Tarihi ve Teşkilat Tarihçesi*, Ankara 1940.
- Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşunun 700. Yılında Jandarma Genel Komutanlığı*, Jandarma Okullar Komutanlığı, Beytepe ,Ankara.
- ÖZBEK, Nadir “Tarih Yazıcılığında Güvenlik Kurum ve Pratiklerine İlişkin Bir Değerlendirme”, *Jandarma ve Polis-Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, Derleyenler: Noemi Levy -Nadir Özbek-Alexandre Toumarkine, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2009, s.1-19.
- ÖZBEK, Nadir, “Osmanlı Taşrasında Denetim: Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma (1876-1908)” *Türkiye'de Ordu, Devlet Ve Güvenlik Siyaseti*, Derleyenler: Evren Balta Paker-İsmet Akça, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s.47-78.
- SATICI, Emre, “Tanzimat Dönemi Bursa Eyaletinde İç Güvenliğin Sağlanmasına Yönelik Önlem ve Çabalar (1839-1867)”, *OTAM*, Sayı 24, Ankara 2008, s.176-203.
- SİNAPLI, Ahmet Nuri, *Şeyhül Vüzera, Serasker Mehmet Namık Paşa*, İstanbul 1987.
- SOYUTÜRK, Mehmet, “Modern Devlet ve Güvenlik: Fransa, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Jandarma Teşkilatı”, *History Studies, International Journal of History*, volume 4, Issue 2, p.301-316, July 2012.www.historystudies.net
- SÖNMEZ, Ali, “ Polis Meclisinin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845–1850), *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 24, Sayı 37, 2005, s.262.
- “Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869)”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 25, sayı 39, s. 203.
- “Tanzimat'ın İlanı Sırasında İç Güvenliğin Niteliği ve Uygulamaları Üzerine” *Askeri Tarih Araştırmaları*, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Şubat 2006, Sayı 7, s.43-53.
- Zaptiye Teşkilatı'nın Kuruluşu ve Gelişimi (1845-1879), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005.
- TALAT, *Jandarma Teşkilât ve Vezâif Nizâmnâmesi Şerhi*, Jandarma Matbaası 1338.
- Tanzimat*, Editörler: Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu Ankara 2011.
- TONGUR, Hikmet, *Türkiye'de Genel Kolluk teşkil ve Görevlerinin Gelişimi*, Ankara 1946.
- *Türkiye'de İlk Zaptiyeler*, Haziran 1948 Tarihli *Polis Dergisi*'nden Ayrı Basım, Ankara 1948.